

Doc. dr mag. Bojan Macuh, Maribor, Republika Slovenija

BLAĆENJE V DIGITALNOM DOBU: OD IGRALIŠTA DO POLITIČKE ARENE

Nekada se govorilo da reč nije konj. Danas, u ovom digitalnom globalnom prostoru, reč nije samo konj, već stampedo koji pojedincu u roku od nekoliko sati može uništiti ugled, karijeru i duševni mir. Živimo, dakle, u pravom paradoksu. Nikada nismo bili povezaniji, a istovremeno nikada nismo imali manje empatije jedni prema drugima. Mehanizmi blaćenja, koji počinju još jednostavnim dečjim opaskama u pesku, u rukama političara, influensera i algoritama postali su sofisticirano oružje za masovno uništavanje integriteta.

Uvodno moram naglasiti da kao stručnjaci iz oblasti sociologije potvrđujemo da se obrasci stigmatizacije, isključivanja i blaćenja pojavljuju veoma rano, često već u predškolskom uzrastu (takođe razvojne psihologije). Deca brzo počinju da primećuju razlike (izgled, sposobnosti, ponašanje). Iako sama po sebi nisu nužno zlonamerna, ubrzo nauče šta društvo ili njihova uža okolina doživljava kao manje vredno. U vrtiću, a kasnije i u školi, mete su najčešće deca sa posebnim potrebama, deca iz siromašnijih porodica ili oni koji ne odgovaraju tipičnim polnim normama, što se načelno može nastaviti i u mladosti, odnosno odraslom dobu. Iz malog, naime, raste veliko.

I kako ljudi najlakše blate?

Utvrđujem da ako se ljudi osećaju skriveno (čak i ako koriste svoje ime), imaju osećaj da za njihova dela neće biti posledica. Takvim pojedincima mnogo znači i odsustvo kontakta očima. Uživo vidimo bol na licu drugoga, što izaziva empatiju. Na društvenim mrežama sagovornik je samo neka vrsta „oblačića sa tekstom“, koji potpuno isključuje empatiju. A mnogima ona veoma nedostaje. Blaćenje nije samo izolovan incident onlajn uznemiravanja, već simptom šireg društvenog raspada standarda komunikacije. Problem je kada se agresivna retorika sa političkih govornica i uticajnih profila preseli u svakodnevni razgovor; tada se menja dinamika onoga što društvo doživljava kao dopustivo.

Veza između političke upotrebe jezika i agresivnog ponašanja pojedinca

Prema Albertu Banduri (jednom od najuticajnijih psihologa savremenog doba), veza između visoke politike i ponašanja tzv. malog čoveka temelji se na mehanizmu učenja putem posmatranja. Između ostalog, dokazao je da ljudi ne uče samo na osnovu sopstvenih grešaka i nagrada, već jednostavno posmatrajući druge. Postavlja se pitanje da li zaista dozvoljavamo uverenje da su određena

vlast, zakon ili institucija pravedni, odgovarajući i vredni poštovanja? Kada javne ličnosti koriste uvrede, teorije zavere ili dehumanizuju protivnike, time daju dozvolu svojim pratiocima da postupaju isto. Agresija postaje legitimno političko oruđe. Za našu političku scenu to je postao veoma zgodan način obračunavanja. Dolazi do normalizacije abnormalnog. Ono što bi pre decenije bilo nedopustivo, postaje deo svakodnevice. Kada neki influencer (npr. Repić) ili političar (kojih ima veoma mnogo) upotrebi napadački stil, njegovi pratioci to usvajaju kao standardni oblik komunikacije. Internet anonimnost ili pripadnost velikoj grupi anonimnih osoba smanjuje osećaj individualne odgovornosti. Pojedinačnik ne oseća da napada osobu, već se bori protiv ideološkog neprijatelja (npr. LGBTQ+ zajednice, nevladinih organizacija, odnosno civilnog društva), ali napad ipak sprovodi. I ko snosi odgovornost za takva dela? Ona je prvenstveno na strani onih koji imaju društvenu moć (političari i kvazi-influenseri koji se danas neprestano šire, iako bez prave sadržajne podloge). Oni su tzv. vratari procesa javnog komuniciranja, odnosno raspravljanja. Sekundarno, odgovornost snose platforme (algoritmi) i zakonodavstvo koje ne prati brzinu širenja digitalnog nasilja.

Mehanizam diskreditacije na internetu

Diskreditacija na internetu (npr. vređanje novinarki od strane dugogodišnjeg političara) ne odvija se argumentima, već uništavanjem ugleda. Mehanizam funkcioniše kao izolacija i izvlačenje iz konteksta. Izjava ili postupak žrtve se uzima iz konteksta i predstavlja u najgorem mogućem svetlu (kao u slučaju Black Cube). Napad se može vezati za unapred pripremljene teme koje u ljudima izazivaju snažne emocije (npr. zaštita dece, ugrožavanje tradicionalnih vrednosti – porodice). To izaziva instinktivnu, a ne racionalnu reakciju. Moramo biti svesni da algoritmi društvenih mreža nisu neutralni. Njihov cilj je da daju prednost sadržaju koji izaziva ogorčenje i bes, jer to povećava vreme koje korisnici provode na platformi. I to je problem. Prosečno većina stanovnika Slovenije (starosti 16–74 godine) internet koristi više puta dnevno. 97% mladih (16–24 godine) pristupa internetu više puta dnevno, prvenstveno putem pametnih telefona. Prosečan slovenački korisnik društvenih mreža na njima provede oko 2 sata dnevno, što je nešto ispod svetskog proseka (koji iznosi oko 2 sata i 20 minuta).

U svakoj glasini ima zrno istine

U eri post-istine ova izreka je postala opasno oružje. U savremenom kontekstu „zrno istine“ ne znači stvarnu istinu, već osećajnu istinu; u smislu, ako neko već veruje da su nevladine organizacije „štetne“, svaku, pa i najneobičniju optužbu, prihvaćiće kao dokaz svoje pretpostavke. „Zrno istine“ ovde nije činjenica, već činjenica da žrtva uopšte postoji ili deluje u određenoj oblasti.

Strategija blaćenja je zasititi informacijski prostor tolikim brojem neistina da prosečan posmatrač zaključi da ne zna šta je istina, ali su verovatno svi pomalo krivi. To je cilj diskreditacije. Ponavljanjem neistina ona postaje alat koji u ljudima, umesto racionalnog odgovora, izaziva instinktivno prihvatanje neistina. Cilj nije nužno ubediti ljude u laž, već posejati sumnju u integritet žrtve. Mnogim političarima ili kvazi-influenserima to može čak i dobro polaziti za rukom.

Šta žrtva može da uradi?

Žrtva se suočava sa nejednakošću, ali postoje koraci za zaštitu. Pravni put je jedan od njih. Blaćenje, uvreda i širenje neistina su krivična dela. Važno je dokumentovati sve (snimci ekrana, linkovi) pre nego što se sadržaji obrišu ili izmene. Često je najprikkladnija tzv. digitalna higijena. Preporučljivo je da se žrtva ne upušta u direktne debate sa napadačima, jer to samo dodatno hrani algoritam i povećava domet objava. Može se potražiti i sistemska podrška. Udruženja, kao što je Društvo za nenasilnu komunikaciju, i institucije moraju stajati iza svojih zaposlenih/volontera. Odgovornost za demantovanje neistina ne sme pasti samo na leđa žrtve. Potrebna je pomoć, kako pravna, tako i društva u celini. Na kraju, moguća je i prijava platformama. Iako su vremena odgovora Facebook-a, X-a ili TikTok-a često loša, masovne prijave sadržaja zbog govora mržnje su neophodne za uklanjanje najštetnijih objava. Zapravo, platformama čak i odgovara da dolazi do ovakvih diskreditacija, jer se time povećava upotreba platformi, odnosno bolje rečeno, društvenih mreža.

Neka ovi načini napada ne podstiču druge

Živimo u vremenu kada je pažnja valuta, a ogorčenje gorivo. Agresivni pojedinci su samo „izvođači“ širih društvenih trvenja koje podstiču politički akteri radi postizanja sopstvenih ciljeva. Zaštita pojedinca počinje jasnim postavljanjem granica u javnom prostoru i zahtevom za odgovornošću onih koji te procese pokreću. Postavlja se pitanje da li društvo to treba da dozvoljava unedogled, ili treba zakonski zaštititi žrtve i sankcionisati potencijalne izvršioce. Blaćenje nije samo problem pojedinca koji se nađe na udaru, već otrov koji polako nagriza same temelje našeg demokratskog društva. Kada dopustimo da „zrno istine“ postane samo prigodan alat za širenje bizarne post-istine, ne gubimo samo ugled žrtve, već sopstvenu sposobnost razlikovanja činjenica od manipulacije. Odgovornost onih sa društvenom moći (od političara do influensera) ne sme biti samo slovo na papiru, već granica koja se ne sme preći bez posledica. Vreme je da se zapitamo da li ćemo dopustiti da digitalno nasilje postane naš novi standard, ili ćemo strožim zakonodavstvom i nepokolebljivim ličnim integritetom zahtevati nazad prostor za dostojanstvenu komunikaciju? Izbor je naš, pre nego što „oblačići sa tekstom“ definitivno izbrišu čoveka sa druge strane ekrana.